

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658:330.131.7

Лук'янова В. В., Свідерська А. В.

ЯКІСНИЙ АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ

Досліджено теоретичні та методичні аспекти якісного аналізу зовнішньоекономічних ризиків. Проаналізовано основні сфери підвищеного ризику та особливості факторів ризиків у зовнішньоекономічній діяльності машинобудівних підприємств Хмельницької області.

Ключові слова: ризик, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічний контракт, ймовірність, міжнародна виробничо-збутова кооперація, контрактні застереження.

ВСТУП

Будь-яке підприємство несе ризики, пов'язані з його господарською діяльністю, адже ризик є невід'ємною характеристикою ринкового господарювання, що набуває особливого значення в умовах динамічності та нестабільності зовнішнього середовища. Ризики зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) за своїм рівнем є вищими, ніж ризики діяльності підприємства на внутрішньому ринку, оскільки додається вплив чинників зовнішнього середовища, тому своєчасне їхнє виявлення й ефективне управління ними є пріоритетним фактором під час проведення зовнішньоекономічної діяльності.

Потреба у підвищенні ефективності процесу управління зовнішньоекономічними ризиками підприємства зумовлює необхідність проведення якісного аналізу ризиків, що полягає у виявленні зовнішніх і внутрішніх факторів ризику, здійснення ідентифікації всіх можливих ризиків, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю підприємства, групування ідентифікованих ризиків за ступенем ймовірності.

Серед науковців відсутній єдиний підхід щодо співвідношення понять «оцінка» та «аналіз ризиків ЗЕД», щодо вибору методів оцінювання, обґрунтування доцільності їхнього застосування з урахуванням видового різноманіття даних ризиків. Одні дослідники надають перевагу статистичному методу, другі – методу експертних

оцінок, треті закликають комплексно використовувати методи двох вищезазначених груп.

Ступінь розробки даної проблематики у наукових дослідженнях є різним: від окремих теоретичних положень до концепцій та методик оцінювання. Проблема якісного аналізу ризиків ЗЕД досліджена меншою мірою, ніж оцінювання. Проте, на нашу думку, варто відзначити напрацювання у даній сфері М. Гулієвої, С. Чанишевої, І. Вербіцької та В. Буйкіна [1–4].

Вважаємо, що найбільш повно враховано специфіку зовнішньоекономічних ризиків у системі їхнього аналізу в працях М. Гулієвої, що включає такі елементи:

- 1) збір інформації про партнера, країну партнера, прогнозування змін на період здійснення угоди, прогнозування ситуації на зовнішніх ринках;
- 2) визначення ризиків, які підприємство приймає, а також тих, щодо яких можливо або доцільно застосувати визначені методи управління [1].

С. Чанишева зосереджує увагу на визначенні важливості кожного зовнішньоекономічного ризику для підприємства та необхідності проводити ранжування ризиків ЗЕД [2].

За визначенням І. Вербіцької, аналіз ризику ЗЕД – це систематичне використання наявної інформації для ідентифікації небезпек та оцінки ризиків у ЗЕД. Даний автор є прихильником методу аналізу ієрархій, застосування якого передбачає побудову матриць, діаграм Парето, обчислення коефіцієнтів кореляції ризиків, визначення і ранжування вагомості альтернатив рішень [3].

Науковці також не є одностайними у питаннях обґрунтування вибору конкретного методу оцінювання, застосовуючи при цьому такі критерії вибору:

- різновид зовнішньоекономічного ризику [5];
- завдання оцінювання [6];
- етап процесу управління; кількість, повнота і достовірність задокументованої інформації про окремі зовнішньоекономічні операції на підприємстві та їхні аналоги; бажання і можливості залучення та збору такої інформації; наявність кадрових ресурсів, їхня якість; вартість оцінювання і ресурсні обмеження [4].

Досить поширеними серед дослідників є критичні зауваження на адресу статистичних методів у оцінці ризиків ЗЕД. М. Салун вважає недоцільним застосування статистичних методів оцінювання в умовах нестабільного середовища. Даний автор виділяє два типи оцінки ризику зовнішньоекономічної угоди: оцінка стартового ризику (до прийняття рішення) та оцінка фінального ризику (з урахуванням заходів управління ризиком) [7].

К. Захаров зазначає, що ризики ЗЕД практично неможливо коректно представити й оцінити за допомогою статистичних методів оцінювання [8].

Кожна з існуючих на сьогодні методик проведення якісного аналізу ризиків ЗЕД безумовно має право на існування, володіє певними перевагами та недоліками, досить часто враховує специфіку галузі. На наше переконання, дане питання залишається маловивченим і потребує ґрунтовних досліджень та авторського підходу до його вирішення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є проведення якісного аналізу всіх можливих ризиків, пов'язаних із різними видами зовнішньоекономічної діяльності машинобудівних підприємств Хмельницької області.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для здійснення якісного аналізу зовнішньоекономічних ризиків доцільно застосовувати експертний метод в умовах неповноти і суттєвої нестачі об'єктивної статистичної інформації щодо ризикованості ЗЕД.

Алгоритм проведення якісного аналізу ризиків ЗЕД на підприємстві, на нашу думку, передбачає послідовне здійснення таких дій:

- 1) формування переліку респондентів, до функціональних обов'язків яких належить управління і забезпечення нормального протікання усіх процесів у ЗЕД;
- 2) збір первинного матеріалу, зокрема за допомогою спеціально розробленої анкети;
- 3) обробка даних, їхня систематизація та групування із застосуванням графічного і табличного методів;
- 4) аналіз отриманої інформації та формулювання відповідних висновків.

У проведеному нами дослідженні взяли участь вісім підприємств різних форм власності та величини, розташовані у м. Хмельницькому та у м. Красилів Хмельницької області. В анкетуванні взяло участь сорок респондентів, а саме найвище керівництво і топ-менеджмент, що здійснює управління ЗЕД (планово-економічний відділ, відділ збуту, відділи маркетингу та зовнішньоекономічних зв'язків).

У процесі якісного аналізу нами було встановлено певні особливості прояву факторів зовнішньоекономічного ризику в діяльності досліджуваних підприємств. Зокрема, це стосується одноманітності джерел і шляхів залучення до співпраці нових партнерів з-за кордону та невикористання багатьма підприємства усіх

наявних можливостей для диверсифікації напрямків реалізації експортної продукції або постачання імпортованих ресурсів.

Половина респондентів опитаних підприємств стикалась з практикою розриву відносин із закордонними контрагентами з різних причин досить часто. П'ять із восьми опитаних підприємств зазнавали втрат, пов'язаних із порушенням партнером умов зовнішньоекономічного договору. Респонденти лише двох підприємств зізнались у подібних діях.

Той факт, що для вирішення третини конфліктів у процесі виконання зовнішньоекономічних договірних зобов'язань підприємства змушені звертатись до судових інстанцій, не може характеризуватись позитивно. Адже це підвищує втрати з огляду на технічні витрати на судовий розгляд справи, на оплату гонорарів арбітрів і послуг юридичних радників. Крім того, судовий розгляд є достатньо тривалим у часі, що генерує додаткові витрати, ризики та втрати.

Оцінюючи внутрішньоорганізаційні фактори, що мали вплив на виконання зовнішньоекономічних контрактів підприємствами, респонденти не віддали помітної переваги жодному із запропонованих факторів.

Лише одне підприємство із восьми опитаних використовує різноманітні види валютних застережень: прямі, непрямі, мультивалютні. Інші підприємства залишаються не достатньо захищеними від втрат, зумовлених коливаннями валютних курсів. 57 % опитаних респондентів оцінюють контрактні застереження, що використовуються як малоефективні.

Настання ризикових подій у процесі транспортування експортної продукції було притаманне двом підприємствам, а саме зафіксовано факти пошкодження вантажу і порушення термінів доставки.

Випадки несвоечасної сертифікації та помилок у розрахунках митних платежів траплялись лише на одному з аналізованих підприємств і не частіше двох разів протягом останніх п'яти років. Даючи оцінку маркетинговим факторам у зовнішньоекономічній діяльності, 37 % опитаних респондентів зазначили, що ефективність маркетингових заходів у ЗЕД є низькою.

37,5 % опитаних вважають, що погіршення міждержавних стосунків з Російською Федерацією не вплинуло на виконання зовнішньоекономічних угод як з боку російських партнерів, так і самих підприємств. 62,5 % опитаних вважає, що політичні фактори не мали негативного впливу на проведення ЗЕД у країнах місцезнаходження партнерів.

11,25 % респондентів відзначили вплив таких факторів на ЗЕД, як односторонній розрив контракту, несплата за зобов'язаннями, відмова від поставки продукції за контрактом, невиконання постанов арбітражного суду державним підприємством із закордону. Така ж

частка опитуваних стикалася у діяльності на зовнішніх ринках із анулюванням ліцензій, перешкоджанням здійсненню операцій та бюрократизмом чиновників за кордоном.

Серед інших факторів політичного характеру, що чинили несприятливий вплив на ЗЕД у формі призупинення чи цілковитого припинення співпраці, були також:

- введення в дію міжнародними організаціями, регіональними об'єднаннями нових правил торгівлі, стандартів, режимів заборонних і стимулюючих заходів (7,5 % опитаних);
- війни, протести, конфлікти (3,75 %);
- заборона конвертації та переказу грошових засобів за кордон, введення обмежень експортних чи імпортних операцій, радикальні зміни курсу економічної політики держав, з суб'єктами господарювання яких працює підприємство (3,75 %).

Можемо зробити висновок про стриману, але загалом позитивну реакцію опитаних підприємств щодо підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Деяко вищими значеннями порівняно з іншими факторами характеризуються фактор загострення конкурентної боротьби за споживача на зовнішніх ринках та фактор падіння попиту на продукцію підприємств. Якщо перший є закономірним і певним чином мотивуючим до розвитку чинником, то інший потребує більш ґрунтового аналізу та з'ясування причин на самих підприємствах.

У результаті опитування топ-менеджменту підприємств було встановлено, що лише одне із них купує 10 % валютних коштів для здійснення платежів у комерційних банківських структурах. Інші підприємства формують свій баланс руху валютних цінностей таким чином, щоб не виникала потреба у додатковому їхньому придбанні. Такий крок, безумовно, суттєво знижує валютний ризик, що в сучасних умовах є надмірно високим.

Деякі заходи державного валютного регулювання, як було з'ясовано в результаті аналізу, доцільно вважати додатковими факторами, що підвищують сукупний ризик ЗЕД.

Незважаючи на яскраво виражену експортну орієнтацію досліджуваних підприємств, девальвація національної валюти розглядається ними як несприятливий фактор. Це пояснюється тим, що усі ці підприємства здійснюють імпортні операції та реалізують свою продукцію на внутрішньому ринку також.

Досить цікавий факт пов'язаний із факторами правового регулювання ЗЕД: підприємства відчували на собі вплив змін у вітчизняному законодавстві з питань ЗЕД значно частіше у порівнянні з правовими змінами на зовнішніх ринках.

Респонденти оцінили вплив правових факторів на ЗЕД підприємства досить стримано. Найбільш поширені оцінки звучали як

«радше позитивний» і «радше негативний». Наприклад, вплив змін у законодавстві та правовій системі зарубіжних країн-споживачів продукції підприємства 75 % респондентів оцінили як «радше позитивний», тоді як у відношенні до вітчизняного правового регулювання помічаємо зовсім іншу оцінку – «радше негативну», що становить 62,5 % всіх оцінок.

Зміни у правовому регулюванні ЗЕД, пов'язані із законодавством зарубіжних країн, в основному привели до:

- початку підприємством нового виду ЗЕД (42,86 % респондентів);
- припинення одного із видів ЗЕД (28,57 %);
- появи додаткових можливостей для зростання обсягу зовнішньоекономічних операцій (21,43 %);
- порушення умов контракту (7,14 %).

Натомість результатами впливу нововведень у вітчизняному нормативно-правовому регулюванні на досліджувані підприємства були:

- зростання витрат (45,45 %);
- поява можливостей розвитку ЗЕД (45,45 %);
- невиконання зобов'язань за контрактом (9,1 %).

Варто зауважити, що лише одне підприємство з-поміж досліджуваних співпрацює із закордоном у науково-технічній сфері. Можна стверджувати, що зазначена форма кооперації є досить ризиковою для даного підприємства, адже в минулі роки траплялись випадки розкриття та витоку технологічної інформації, не захищеної відповідними правовими інструментами.

Нами було ідентифіковано ознаки підвищеного ступеня ризику в таких формах міжнародної виробничо-збутової кооперації:

1) спільна участь у торгах. Встановлено, що лише 25 % підприємств досягли поставлених цілей, тоді як для 75 % досвід такої співпраці характеризувався відхиленням від запланованих результатів. Зокрема, відхилення негативного характеру стосувались 50 % підприємств, а 25 % суб'єктів ЗЕД отримали більше, ніж очікували;

2) консультування у сфері сучасних економічних знань і практики ведення бізнесу (лише 50 % успіху);

3) кооперація у сфері рекламно-збутової діяльності. Працівники одного із підприємств засвідчили, що досягнуті результати перевищили прогнозовані.

Також на досліджуваних підприємствах існує практика передачі збутових функцій щодо експорту посередницьким структурам (наприклад, дилерам), через які відбувається координація процесу виконання замовлень, у тому числі і на етапі транспортування. І хоч у такому випадку зменшується ступінь контролю за збутом з боку підприємства, це водночас підвищує ефективність здійснення цього виду діяльності та чинить суттєвий вплив на рівень ризиків, пов'язаних із виконанням контрактних зобов'язань підприємством.

Варто зауважити, що серед семи опитаних підприємств лише два не зафіксували жодних відхилень від бажаної мети участі у міжнародних заходах (виставках, конференціях тощо), а п'ять підприємств мали негативний досвід.

Негативний досвід участі у проведенні міжнародних заходів більшість опитаних пояснюють недосконалим або, навпаки, дуже вдалим підбором, а також рівнем якості підготовки персоналу. Вагоме значення також мали організаційні та маркетингові фактори, ефективність планування й управління.

Узагальнюючи результати ідентифікації та якісного аналізу зовнішньоекономічних ризиків, нами було застосовано методику ABC-аналізу, що дозволило виокремити три групи ризиків у ЗЕД машинобудівних підприємств Хмельниччини (табл. 1).

Таблиця 1

Ризики ЗЕД підприємств за ймовірністю настання ризикових подій

Група ризиків за ймовірністю настання ризикових подій	Ідентифіковані ризики ЗЕД досліджуваних підприємств
Ризики з високою ймовірністю	Ризики, пов'язані з вимогами щодо упаковки та маркування продукції за зовнішньоекономічним контрактом. Ризики, пов'язані з контрактними умовами поставки та оплати. Правові ризики. Ризики участі у міжнародних заходах на комерційній основі.
Ризики із середньою ймовірністю	Ризики контрагента. Ризики, пов'язані з ціною товару, зазначеною у контракті. Ризики виконання контракту підприємством. Політичні ризики. Загальноекономічні ризики. Ризики рекламно-збутової кооперації. Ризики консультування у сфері управління, маркетингу та контролю за якістю. Ризики науково-технічної кооперації.
Ризики з низькою ймовірністю	Ризик невірною визначення характеру зовнішньоекономічного контракту. Ризики, пов'язані із предметом контракту, кількісними та якісними характеристиками продукції. Ризики, пов'язані із пред'явленням рекламаций та застосуванням штрафних санкцій. Ризики, пов'язані з визначенням форс-мажорних обставин у контракті. Ризики форс-мажорних обставин природно-суспільно характеру. Ризики підготовки і використання спільних техніко-комерційних пропозицій. Ризики часткової комплектації імпортованого обладнання.

Джерело: власна розробка

ВИСНОВКИ

Отже, на основі отриманих результатів можемо зробити висновок, що труднощі на різних етапах виконання зовнішньоекономічних угод, безумовно, траплялись, проте дані фактори варто трактувати як такі, що чинили не загрозливий, а радше несприятливий вплив на ЗЕД підприємств. Особам, які здійснюють управління зовнішньоекономічними ризиками на аналізованих підприємствах, варто звернути особливу увагу на фактори ризиків у міжнародній виробничо-збутовій кооперації та участі підприємств у міжнародних заходах. Адже зазначені проблемні сфери потребують більш ґрунтовних управлінських заходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гулиева М. С. Проблемы прогнозирования и минимизации внешнеторговых рисков / М. С. Гулиева // Вестник Российского государственного торгово-экономического университета. – М., 2009. – № 3. – С. 6–11.
2. Чанышева С. Ю. Формирование организационно-экономического механизма управления ВЭД промышленного предприятия : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05. «Экономика и управление народным хозяйством» / С. Ю. Чанышева. – Саратов, 2013. – 28 с.
3. Вербіцька І. І. Управління економічними ризиками зовнішньоекономічної діяльності підприємств: дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І. В. Вербіцька. – Тернопіль, 2011. – 193 с.
4. Буйкин В. Ю. Организационно-экономический механизм управления рисками внешнеэкономической деятельности промышленного предприятия : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В. Ю. Буйкин. – М., 2010. – 28 с.
5. Евтеев А. М. Минимизация рисков во внешнеторговой деятельности: структурно-функциональный подход : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.14 «Мировая экономика» / А. М. Евтеев. – Ростов-на-Дону, 2006. – 25 с.
6. Левченко М. О. Формування механізму управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності машинобудівних підприємств : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / М. О. Левченко. – Хмельницький, 2013. – 249 с.
7. Салун М. М. Економічна оцінка ризиків у зовнішньоекономічній діяльності промислового підприємства : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / М. М. Салун. – Харків, 2002. – 186 с.
8. Логистика, эффективность и риски внешнеэкономических операций / К. В. Захаров, В. П. Бочарников, А. К. Захаров, А. В. Циганок. – К. : ИНЭКС, 2006. – 310 с.

Дата надходження до редакції – 10.04.2015 р.